

وسائل الرسائل و دلائل الفضائل

رقبه رسولی*

وسائل الرسائل و دلائل الفضائل: نام و فضیلتها / نورالدین منشی

؛ تصحیح و توضیح رضا سمیع‌زاده - تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۱.

کتاب وسائل الرسائل و دلائل الفضائل تألیف «نورالدین منشی» از کتابهای مهم نثر فنی و مصنوع است که در اوایل قرن هفتم هجری قمری تألیف شده است. نورالدین پسر تاج الدین علی بن ابی المعالی کریم الشرق از خاندانی نیشابوری در قرن ششم و هفتم می‌زیسته است. وی اهل درس و علم بود و در ابتدا در خوارزم به امور دینی (شاید منصب افتاء) مشغول بود، اما بعدها به دستگاه خوارزمشاهیان نزدیک شد و در دستگاه حکومتی دو برادر یعنی غیاث الدین پیرشاه و جلال الدین مینکبرنی به منشی‌گری مشغول شد. وی نامه‌هایی را که در دستگاه آن دو برادر نوشته، مرتب کرده و در چهار طبقه گنجانده است:

۱- امثله و مناشیر حضرت (۱- ۱۳۶ ص)

۲- مخاطبات و مجاوبات درگاه (۱۳۷- ۱۵۲ ص)

۳- مفاوضات و مطالعات خداوند اعظم خواجه جهان (۱۵۳- ۲۰۵ ص)

*. دانشجوی دوره دکتری زبان و ادبیات فارسی و عضو هیأت علمی بنیاد دایرة المعارف اسلامی.

۴- قصص و مکتوباتی که خود به خلفا و سلاطین و مخدومان نوشته است. (۲۰۶-ص ۳۷۲)

نورالدین منشی این چهار قسم را احتمالاً با مقدمه‌ای که در نسخه‌های موجود افتاده است، به نام وسائل الرسائل و دلائل الفضائل جمع کرده است. این کتاب مهم از متون قابل اعتنا و توجه است که متأسفانه به دلایلی و شاید بنا به نوشته دکتر توفیق سبحانی به دلیل کمیاب بودن نسخ آن، تاکنون ناشناخته مانده است.

کتاب وسائل الرسائل... دست کم برای دو گروه از محققان و علاقمندان قابل توجه است؛ ادیبان و مورخان، زیرا علاوه بر اینکه نمونه‌ای از نثر فنی قرن هفتم هجری به شمار می‌رود و با جنبه ادبی قوی خود لااقل با التوسل الی التوسل برابری می‌کند، از جنبه تاریخی هم در روشن شدن نقطه‌های مبهم روابط جلال الدین مینکبرنی - از سلسله سرنگون شده خوارزمشاهیان - با خلفا و سلاطین دیگر بلاد و نیز زیر دستانش کمک شایانی به محققان می‌کند.

این کتاب به تصحیح «رضا سمیع زاده» و به همت انجمن آثار و مفاخر فرهنگی در ۱۳۸۱ چاپ و منتشر شده است. کتاب شامل پیشگفتاری از استاد دانشمند دکتر توفیق سبحانی عضو شورای علمی انجمن آثار و مفاخر فرهنگی است و گویا انگیزه و بنا به گفته مصحح راهنمایی کار نیز بر عهده دکتر سبحانی بوده است.

دکتر سبحانی در پیشگفتار تصریح می‌کند که از این کتاب دو نسخه؛ یکی در کتابخانه جان رایلاندرز منچستر و دیگری در کتابخانه عزت قویون اوغلی در قونیه وجود دارد، که به دنبال هم و تکمیل کننده هم هستند. مرحومان مجتبی مینوی و عباس زریاب خویی نیز این دو نسخه را دیده بودند و حتی مرحوم زریاب خویی، زیرا کسی از یکی از نسخه‌های آن را در اختیار داشت.

مصحح در مقدمه مشکلات خواندن نسخه را شرح می‌دهد و تیرگی صفحات و زیراکس نامطلوب از نسخه موجود در کتابخانه دانشگاه تهران را یکی از آنها می‌داند. همچنین یادآور می‌شود که بعضی کلمات نقطه گذاری نداشتند و گاه نقطه‌ها سهواً جابجا گذاشته شده‌اند که این خود باعث می‌شد کلمه دارای دو معنی نامتجانس یا مشابه شود که در صورت اخیر تصمیم‌گیری در مورد اینکه کدام صورت املائی درست است و باید در متن قرار گیرد دشوار می‌شد، تا جایی که مصحح برای یافتن قرائت صحیح برخی کلمات ساعت‌ها وقت صرف کرده است.

نثر فنی کتاب اقتضاء می‌کند که مولف جا به جا از آیات قرآنی و احادیث استفاده کند و نیز اشعار و امثال عربی و فارسی در متن به وفور به چشم می‌خورد. البته مؤلف طبع شعر هم داشته و اشعار فارسی خود را نیز وارد متن کرده است. مصحح در این باره زحمت فراوان کشیده است و تمام آیات و اغلب احادیث و اشعار و امثال عربی را تا حد توان ریشه‌یابی کرده و به منابع دست اول ارجاع داده است. او شاعران اشعار عربی را نیز مشخص کرده است. در مورد اشعار فارسی هم همین رویه را در پیش گرفته است و گواه بر استقصای ایشان، فهرست منابع ایشان است، با نگاهی گذرا به فهرست منابع که شامل صد و هشتاد منبع است می‌توان گفت حدود نود درصد منابع دست اول است که بیش از هشتاد درصد آن به زبان عربی است که همین توان استفاده از منابع عربی قدیمی و مهارت مصحح را نشان می‌دهد.

در پایان متن اصلی کتاب که ۳۷۲ صفحه است، فهرست آیات، احادیث، امثال، ابیات و مصراعهای عربی و نیز ابیات و مصراعهای فارسی آمده است که جای امثال فارسی متأسفانه به هر دلیلی خالی مانده است. در ادامه فهرست اشخاص و جایها نیز آمده است و پس از آن حواشی و تعلیقات در ۱۲۸ صفحه آمده است که دلچسب‌تر بود این بخش مقدم بر فهرست می‌بود.

از آنجا که آوردن لغات مشکل و گاه غریب و مهجور و نیز صنایع و تکلفات غیر لازم، موازنه‌ها، سجعها، اشتقاقها، حشوها و شاهدهای شعری تازی و فارسی فراوان از خصوصیات نثر کتاب است، به نظر می‌رسد بهتر می‌بود همانطوریکه شاهدهای شعری و آیات و احادیث آن معنی و ریشه‌یابی شده است فهرستی از واژه‌ها و عبارات مشکل عربی و فارسی نیز در پایان آورده می‌شد، زیرا برای افراد با سطح سواد متوسط (کارشناسی ادبیات یا تاریخ) مطالعه کتاب بدون لغت‌نامه‌های کلان عربی و فارسی دشوار است و جا داشت مصحح محترم در کنار زحمات فراوان دیگری که متحمل شده است. به این مهم نیز می‌پرداخت تا مطالعه آن همچون کیله و دمنه تصحیح مجتبی مینوی و یا مرزبان نامه تصحیح محمد روشن، ساده‌تر و دلچسب‌تر باشد. در اینجا بر خود فرض می‌دانم که از باب *الْعَجْدُ لِلْمُنْقَدِّمِ* یاد استاد مرحوم مجتبی مینوی را گرامی بدارم که با کنجکاوی و دقت علمی خود در مقدمه کتاب سیرت جلال الدین مینکبرنی ضمن معرفی کامل نورالدین منشی مؤلف کتاب و سائل الرسائل... به معرفی نسخه‌های کتاب نیز پرداخته و تقریباً در پانزده صفحه (از ص نج تا ص) هر آنچه درباره کتاب و

مؤلف نوشته است همانهایی است که یک ذهن وقاد می تواند از منابع موجود دریابد.
روحش قرین نعمت های میثوی باد.

و در پایان جا دارد به مصحح، خسته نباشید و دست مریزاد بگوئیم و منتظر کارهای
بعدی ایشان باشیم.

شرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی